

Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek

"Emlékek nélkül, népeknek híre csak árnyék..." (Vörösmarty Mihály)

A Budapesti Örmény Kisebbségi Önkormányzatok Társulása havonta megjelenő kiadványa

**V. évfolyam 57. szám
2001 november**

A Budapesti Örmény Kisebbségi Önkormányzatok Társulásának tagszervezetei: a **II.** kerületi, **VI.** kerületi, **IX.** kerületi és **XI.** kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzatok, valamint az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

A Fővárosi Örmény Klub minden hónap 3. csütörtökén délután 17 órakor - hívottan és hívatlanul mindenkit szeretettel vár klubdélutánjaira a Budapest V. Semmelweis utca 1-3. I. emeleti zeneterembe.

*****

Az örmény hitvallásból - november

"A halottak feltámadásában. A lelkek és testek örök ítéletében."

Ebben a hónapban emlékezünk halottainkra. Sokan is vannak, és sokan még élhettek volna az örmény nemzet története folyamán hosszabb életet is, ha a kegyetlenség nem fosztja meg őket életüktől. De hitük vigasztal. Jézus feltámadt, mi is feltámadunk. Igaz, át kell esnünk az ítéleten, hogy utána időtlen időközön át részesedjünk Isten dicsőségében, az Ő végtelen irgalmassága szerint.

Dr. Sasvári László

*****

**Örménymagyarok, akik hatottak, alkottak, gyarapítottak,
hogy a haza fényre derüljön, s kincses legyen**
Kolozsvár-Szamosújvár 2001. szeptember 14-16 IV.,
Jubileumi Konferencia

Dr. Száva Tibor-Sándor

Örmények és kunok a Krimben és Moldvában

Még mindig homályos az "Ani"-ból elmenekült örménység története a 13. századtól a 16. századig. Talán ezzel is magyarázhatók azok a félreértések is, amelyek napjainkban jelentkeztek az ún. vallási- és önkormányzati vitákon. Persze a tények ismeretében egészen más megvilágítást kapnának a dolgok. Hogy csak az egyik legfontosabb dolgot említsük, például azt az önazonosság-tudatot, amelyet az Erdélyben magyarrá vált örménység évszázadokon át hordozott magában. Származásukat nem tagadták meg soha, de azért magyaroknak vallották magukat szívükben és lelkükben. Hogy ez miért van így, ezért egy kicsit vissza kell lapoznunk a történelemben, hogy világossá váljanak azok a tények, amelyek később meghatározták e népcsoport további életképességét és fennmaradását. A történelmi események jobb megértése érdekében, szükséges áttekinteni a 13. sz. kun birodalmának a helyzetét. A kun török nyelvű nomád nép volt, akik a 13. sz. elejéig nagy területet mondottak magukénak a Volga mentétől az Al-Dunáig. Ekkor kerültek az Európára törő mongolok

nyomása alá, és az 1223-ban vívott Kalkha melletti csatában elszenvedett vereség megpecsételte birodalmuk sorsát. Jelentős tömegeik olvadtak be az oroszországi török népekbe és az Al-Duna mentén a románságba, népes csoportjuk vonult a Krím félszigetre, ahol népi önállóságukat megőrizték. Egy jelentékeny részük Moldvába húzódott, majd onnan a Kárpát medencébe települt. Az a kevés számú kun népesség, amely Moldvában maradt, a 15. sz. végével felszívódott és csak néhány földrajzi elnevezés őrzi emléküket. A kunok nyelve az ún. köztörök nyelvek csoportjába tartozott.

Most lássuk, mi történt ebben az időben az "Ani"-ból elmenekült örmény lakossággal. A menekültek először a mai orosz Kazán és Asztrahánnyal közti részen húzódtak meg, majd 1330-ban mintegy 12000 örmény átköltözött a Krím-félsziget északi részére. (Kaffa nevű város és környéke, majd a későbbi Ármjanszk községnév is őrzi emléküket.) Itt kerültek kapcsolatba az ott élő kun-török-karaim népekkel, akik magukat kipcsákoknak mondták, sőt a környező tartományok népei ezt a részt Kipcsakisztánnak is nevezték. Az örmény menekültek elszigetelődve az őshazától, itt éltek együtt ezekkel a népekkel közel 150 éven át, velük kereskedtek, tőlük vettek át egy fajta életmódot és szokásokat. Teljes bizonyossággal állítható, hogy az annyit emlegetett "churut" is török eredetű, mert ez Örményországban sohasem volt és a mai napig sem ismert ételízest, de ha török embertől kérdezik ezt manapság, az tudja, miről is van szó. Nyugodtan kérdezzenek meg örményországi örményeket ezzel kapcsolatban, számukra ez teljesen ismeretlen fogalom.

Most elemezzük a továbbiakban, hogy mi történt a nyelv területén.

Az élő örmény nyelv több tájszólásra oszlik: két nagy csoportja van: a nyugati és a keleti. Az előbbi a török-örmény, az utóbbi a perzsa- és orosz-örmények nyelve. Az erdélyi rész és a lengyel örmények nyelve nem véletlenül tartozik a nyugati nyelvjáráshoz. A 150 éves együttlét hozta meg a maga gyümölcsét olyannyira, hogy amikor a 15. sz. elején Moldvába telepedtek, már nem azt a nyelvet beszélték, amit valamikor őseik, hanem egy kevert örmény-kipcsák nyelvet, amely meg is maradt a használatos hétköznapi beszédben. Hogy miért éppen Moldvába telepedett az ismét hazát kereső örménység, az teljesen logikus, hiszen az akkori Moldovát Kumániának hívták, és akkor még élt ott az a kun népesség, amellyel nyelvileg az örmények már az első pillanattól tudtak kommunikálni.

A Kamieniec Podolski lengyel végvár ellen vezetett török hadjáratkor (1669) Erdélybe menekülő örmények ezt a nyelvet hozták magukkal. Ne vezessen félre senkit az, hogy őseik közül sokan beszéltek örményül. Nincs itt ellentmondás, mert a papokat a későbbi iskolákhoz importálták az élő örmény nyelvterületről, akik viszont tényleg csak örményül beszéltek, és viszonylag rosszul tudtak értekezni azokkal, akik a régi nyelvet beszélték. Ezek az iskolák csak jóval később születhettek, hiszen annak előtte, mondhatjuk, az emberek nagy része írástudatlan, és csak a mindenkori papság volt írástudó, akik nagy részben idegenek voltak. Volt egy időszak a 19. század elején, amikor megfontolt szándékkal küldtek tanulókat a bécsi mechitaristákhoz, hogy ott tanuljanak, de ezek közül is elég kevés vállalta később a papi hivatást.

Ahol nem tudták az örményül beszélő papot és iskolát biztosítani (pl. Szépvízen) ott már az 1820-as évek után gyakorlatilag megszűnt az örmény írás és beszéd, amely nem járt semmilyen lelki traumával az örmény lakosság körében, hiszen ők azelőtt sem értették jól az igazi örményt. Jó bizonyítékot nyújtanak erre a szépvízi temető sírkövein levő feliratok. Ha egy magyart ma eltemetnek, akkor a sírfeliratot természetesen magyarul írják. Az 1750-es régi sírfeliratok egytől-egyig magyar nyelven íródtak. Ha tehát valaki ebben az értelemben örménynek tartotta volna magát, akkor teljes bizonyossággal örményül írta volna sírjára is a feliratot, ha nem másért, de hogy rokonai tudják olvasni anyanyelvén a megboldogult kilétét. Kérdésként feltehető, hogy a latinul író és miséző magyar papokkal a köznép miért nem beszélt latinul; azért, mert nem tudták a latin nyelvet. Éppen úgy, mint a régi nyelvet beszélő

örmények!
Bécs 2001. szept. 1.

(Az előadáshoz kapcsolódóan lásd a 6. oldalon Száva T. Sándor nyelvészeti cikkét, melyet a szerző kevéssel lapzárta előtt küldött)

*****

Kolozsvárról jelenti Sebesi Karen Attila:

"A kolozsvári Törvényszék 2058/C/2001. szám alatt bejegyezte a Magyarörmények Romániai Szövetségét (M.Ö.R.SZ. - a román elnevezés rövidítése: A.R.A.M.), melyet jogi személyiséggel 7 alapító szervezet hozott létre:

"Armenia" Örménymagyar Baráti Társaság, Kolozsvár
Szentháromság Alapítvány, Csíkszereda,
Erdélyi Kárpát Egyesület, Kolozsvár
Szülőfalum Alapítvány, Ördöngösfüzes
Pro Armenia Alapítvány, Szamosújvár
Téka Művelődési Alapítvány, Szamosújvár
Örmény Alapítvány, Erzsébetváros

A szövetség székhelye: R-3400 Kolozsvár, Dornei u. 30.

A szövetséget 7 tagú igazgatótanács irányítja, elnöke: Sebesi Karen Attila. A M.Ö.R.SZ.

alapvető és általános célja az örmény hagyományok, kultúra megőrzése, terjesztése, hangsúlyozottan pedig a kettős identitású, a magyarörmények hagyományainak ápolása és támogatása országon belül és külföldön egyaránt."

Örömmel vettük a hírt, amelyet Sebesi Karen Attila eredetileg már a kolozsvári konferencia sajtótájékoztatóján szeretett volna bejelenteni, de - a hivatalok késlekedése miatt - ezt akkor nem tehettem meg. Üdvözljük a M.Ö.R.Sz. megalakulását és bejegyzését

*****

AZ ÖRMÉNY-KIPCSÁK NYELVI DIALEKTUSRÓL

Ha arra gondolunk, hogy a legelső örmény menekülés Ani fővárosból 1062-ben történt az oroszországi Izaszláv hercegség területére és ez közel kb. 20.000 örmény menekültet érintett, akik többet sose tértek vissza régi hazájukba, akkor sokkal jobban megértjük, hogy mi történt ezek nyelvvel a továbbiakban és mindazokéval is, akik valamivel később kényszerültek ugyancsak ilyen menekülésre a történelem fintora révén. Hosszú ideig hűségesek voltak eredeti nyelvükhöz, amit Aniból hoztak magukkal, de egy idegen környezetbe került kis néptöredék szükségszerűen elfogadta a nagyobb népesség nyelvi befolyását, amelyeknek hatása a különböző nyelvi dialektusokban mutatkozott meg annak függvényében, hogy milyen népekkel voltak hosszabb ideig függőségi kapcsolatban.

A fent említett első menekültek például Kiev, Kamieniec Podoloski és Lemberg vidékén kaptak végleges letelepedést. Az ún. örmény-tatár nyelvjárást beszélték, amely olyannyira hivatalos volt, hogy az anyakönyvekben is ezt használták (lásd Dr. Friedrich v.

Kraelitz-Greifenhorst : **"Sprachprobe eines armenisch-tatarischen Dialektes in Polen"**, Wien 1912).

Ezt a nyelvet beszélték egészen a XVII. sz. közepéig, amikor ezt felváltotta az újkori örmény nyelv ún. nyugati változata, amelyet elfogadtak és az iskolákban is bevezették oktatásra.

Természetesen azok az örmény menekültek, akik a Krim félsziget északi részére kerültek (a valamikori Etelköz délnyugati csücske), török népekkel kerültek kapcsolatba és így az idők folyamán ezek körében megint más dialektus alakult ki, amit aztán ebben a formában